

СЕМАНТИКА МЕТАФОР МЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРУКТУРІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ

У дослідженні метафори превалює вивчення мовленнєвої діяльності, що звернена до мислення, пізнання, свідомості, концептуальних систем і, зрештою, до моделювання штучного інтелекту. В метафорі вбачають ключ до розуміння основ мислення і процесів створення універсального образу [1, 5].

Метафора – це не властивість мови, а властивість нашої концептуальної системи [15, 4].

Метафора дає можливість зрозуміти абстрактні і за своєю природою неструктуровані сутності в термінах більш конкретних або, принаймні, більш структурованих сутностях [17, 245]. На розумінні метафори як знаряддя мислення, що розширює його кордони, наголошує Х. Ортега-і-Гассет, на думку якого, з її допомогою автору вдається досягти найвіддаленіших ділянок нашого концептуального поля [8, 71].

Дж. Лакофф і М. Джонс, запропонувавши новий підхід до вивчення метафори, виділяють концептуальні метафори, які співвідносяться з концептами, а не з окремим лексичним значенням. Дослідники зазначають, що метафори дають можливість концептуалізувати життєвий досвід, емоції, якості, проблеми і саму думку [16, 32-33].

Простежуючи еволюцію теоретичних підходів щодо вивчення метафори від Арістотеля до наших днів, Б.П. Іванюк визначає процес метафоротворення як такий, що базується на двох протилежних за настановою, але таких, які доповнюють одна одну, процедурах творчої свідомості, відповідальних за здійснення художнього цілого, сприймається як його метонімічний прояв [5, 13].

Наголошуючи на важливості розуміння метафори в конкретному контексті, В.М. Вовк вважає, що завдяки своїй логіко-семантичній структурі метафора не має такої однозначності в інтерпретації, як порівняння, вона змушує читача докладати більше зусиль для розшифрування тексту, тому що він стикається з необхідністю своєрідного домислення контексту [3, 55].

В утворенні метафор діють принципи аналогії та асоціацій, їхнє використання створює передумови для виникнення образу. В основі метафори лежить усвідомлене порівняння одного предмета або явища з іншим [6, 111-112]. Визначаючи образ як цілісне уявлення про предмет або явище, мовознавці підкреслюють роль мотивувальної ознаки, внутрішньої форми мовної одиниці, здатної виразити емоційне ставлення мовця та його експресивну характеристику об'єкта [12, 422-423].

На думку О.Е. Співак, метафора визначає зміщене бачення світу, служить знаряддям думці, за допомогою якого нам удається досягти найвіддаленіших ділянок концептуального і конотаційного поля. За допомогою метафори швидше відбувається зміщення значення, заміна одного з них іншим [10, 1-2]. Таким чином, метафори, беручи участь у процесі концептуалізації, у творенні національної картини світу, дають можливість побачити реальність під іншим кутом.

Досліджуючи ономазіологічний аспект вивчення метафори, Н. Цісар звертається до твердження А. Річардса, згідно з яким метафора реалізується як взаємодія двох компонентів – “змісту” та “оболонки”. “Зміст” – це ідея, навколо якої будується метафора, а “оболонка” – це ідея, що виражає зміст, тобто те, з чим порівнюємо [13, 225].

Метафора є не тільки засобом виразу, але й важливим знаряддям мислення. Вона відкриває “епістемічний доступ” до поняття [1, 10]. На думку Дж. Лакоффа та М. Джонса, метафора не обмежується лише однією сферою мови: процеси мислення метафоричні [16, 33]. Отже, метафоричність ментальних предикатів мотивована, з одного боку, загальнолінгвістичною тенденцією розвитку науки про мову, а з другого – метафоричністю мислення, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Більшість теоретиків відмежовує метафори від інших мовних явищ, таких, як іронія чи сарказм, і, в залежності від того, яка частина мови вживається метафорично, поділяє їх на три типи: іменні, предикативні та пропозиційні [19, 39-40].

На думку О.А. Сенічевої, використовуючи метафору, ми переносимося із площини реального світу у вигаданий для того, щоб висловити думки відносно реальності. Метафора – це пропозиція, яка нерозривно пов'язана з реальністю. На відміну від буквальных пропозицій, судження в метафоричній пропозиції відбувається із вигаданої площини. Вигаданий і реальний світи взаємодіють за складними, але зрозумілими позиціями: вигаданий світ заснований на знаннях та уявленнях про реальності; вигадані світи побудовані спеціально для потреб реального світу; вигадані світи можуть взаємодіяти, впливати на реальний світ [9, 177].

У статті для досягнення основного завдання, дослідження семантики метафор ментальної діяльності у структурі висловлювань, використаємо пропозиційну модель метафори, запропоновану А. Мар'янович-Шейн, яка розглядає їх як пропозиції, абстрактні одиниці логічного чи семантичного аналізу. Пропозиції подібні до “ідей” або “повідомлень”, але на відміну від них – більш структуровані. У широкому значенні пропозиції складаються з основного аргументу і його предикації. Вони, висуваючи теми або референції в дискурсі, даючи коментарі щодо цих референтів, виступають одиницями однієї прагматичної функції. У вузькому значенні пропозиції співвідносяться з функцією створення коментарів. Так, відношення аргумент-предикат, пресупозиція-пропозиція, тема-коментар розглядаються як єдиний процес створення нового судження [18, 3-4].

Пропозиція розглядається нами в широкому значенні як цілісний процес утворення висловлювання, тобто встановлення тем (аргументів) та коментарів (предикатів) стосовно цих тем. Отже, погляд на метафору як пропозицію дає можливість дослідити механізм утворення нових значень.

Ментальні метафори – це вмістилище основних понять, традиційних для народної психології, ментального світу українців. Так в образному значенні вживаються слова, що входять у групу назв частин тіла та органів людини: “...*Король шведський на Смоленськ пішов. Що тобі до голови прийшло турбувати мене такими бабськими плітками?*” (Б. Лепкий); *Смійся у вишкір бурого звіра – твоє співчуття спопелєє зло. Хай серце співає жайвором!* (В. Грабовський); *Вона пролетіла крізь груди, мов куля навиліт. Саме качині крила навіяли йому щось давнє, забуте, щемке й ніжне, що стисло груди* (Ю. Мушкетик). Структурними компонентами ментальних метафоричних висловлювань постають не тільки образи серця, голови, грудей, а й сама людина. Наприклад: *Мавка не змогла жити там, у кам'яній печері, до неї дійшло те протяжне виття. Вона прокинулася і збагнула, що забуття не суджено їй* (Леся Українка).

Порівняння серця та душі людської характерне для української філософської думки [14; 192-193]. Звернення до душі як до живої субстанції створює фрагмент української картини світу, орієнтованої на народне бачення, приміром: *Душа жадала весни, а з нею ще чогось невідомого, несподіваного, й в одну мить раптом хапала щось велике, жадала більше, ніж звичайно може обійняти людина.* (Ю. Мушкетик); – *Сюди, в маєток чоловіка Віра Остапівна приїздила майже щоліта. Її душа тягнулася до селянських дітей (власних не було), протестувала проти їхньої тяжкої праці і безпросвітнього життя, - розповідає Віктор Миколайович (Урядовий кур'єр. № 157 (4063), 29 серпня 2009 року); “...В деспотії тепер вбачаю Знов звізду Востока І душею в нім вітаю Нового пророка.”* (П. Куліш).

Як образ поваги/зневаги постає розум. У значенні позитивного ставлення до людини вживаються висловлювання *розумом багатий, бистрий на розум, добрий на розум, розумом зрілий, розуму не позичати, розуму палата та інші*, наприклад, *В Адаменка був гострий розум, план... бою цілком постав у його голові* (Ю. Яновський); – *Гордий, пишний і розумом високий гетьман! – подумав Петро* (П. Куліш); *Перший Олег серед всіх нарешті мовчання порушив, Розумом зрілий і віком* (М. Зеров). Відповідно негативну оцінку суб'єкта чи об'єкта передають *бідний на розум, короткий розум, курячий розум, темний розум тощо*. Приміром, *Розуму в нього, може, й небагато, зате твердий і темний, в нього, коли вже там що заквасити, то неодмінно вибродить* (Є. Гуцало); [Куць:] *А я чув інакше: сила воляча, а розум курячий* (Я. Мамонтов); *Волос у неї довгий, та розум короткий* (Б. Лепкий). В українстиці розум – уособлення кращих рис національного характеру, та за певних обставин вона може повернутися проти її власника, нашкодити йому, як у висловлюванні *З розумом тим ще лиха наберешся, біди всякої, бо розум без гордості не ходить, а гордість без честі не днює й не ночує* (Є. Гуцало).

Відображення індивідуальності людини постає у її здатності та способі мислення, про що свідчить народна творчість, яка є яскравим фрагментом національної картини світу. Наприклад, *Голова без розуму, що ліхтар без свічки; Пташка красна своїм пірям, а людина знанням; Скільки голів, стільки умів; Розум – скарб людини; Щастя без розуму – торбина дірява; Не бажай синові багатства, а бажай розуму!; Борода не робить мудрим чоловіка; Які літа – такий розум!; Догана мудрого більше стоїть, як похвала дурного*.

Мисленнева діяльність представлена у мові як процес [4, 312]. На думку Н.Д. Арутюнової, думка може рухатися принаймні трьома трасами, які лежать у різних площинах: один шлях поєднує людину (або її голову як резиденцію думок) і думку (*думка прийшла в голову, думка вискочила з голови*); другий – зорієнтований відносно предмету думки (*думки його летіли до коханої*); третій шлях веде до мети мисленневої діяльності (*думки його попрямували до істини*). Трьом шляхам руху думки відповідають три значення [2, 337]. Таким чином, метафори ментальної діяльності передають хід думок з зовнішнього простору до суб'єкта *На зголоднілий ґрунт дитячої душі впали слова чужої віри, та віра дала їй спокій, перші дитячі радощі й хліб* (Р. Іваничук), від суб'єкта до зовнішнього простору *Серце кинувши в шторм і штилі, Ми в*

обличчя плюєм сатані І незрушно на тонни, на милі Розраховуєм дні (Ю. Лавріненко), а також указують на каузу ментальної діяльності У статті під Логосом мається на увазі розумна і адекватна дієтворча сила слова – думка, що веде до смислової впорядкованості буття і свідомості (В. Яременко).

Метафоричне висловлювання *Ще за панської Польщі Євстафій мав собі на думці: Касіян Скиба – комуніст, бо хоче людям добра...* (С. Чорнобривець) відображає судження суб'єкта, основою якого є переконання, тобто А вірив, що X – це Y = А думає, що X – це Y.

Уявлення суб'єкта відображає В *той день Ерік і на думці не мав, що незабаром Олесь стане його другом* (П. Панч), які відповідають моделі А не сподівався, що X стане Y-ом А.

Метафоризоване сполучення [Лицар]: *Шкода! Або не сокіл я, або спалила неволя мені крила, тільки чую, душею чую – їм не відрости* (Леся Українка), модель якого А розуміє, що Р, свідчить про розуміння суб'єктом об'єктивної дійсності, що базується на відчутті. Розуміння суб'єкта як результат власної ментальної діяльності спостерігається у висловлюванні *Карпо Свербивус.. дивився на все надто серйозно і намагався дійти до всього своїм розумом* (М. Тарновський).

У метафорі ментальної діяльності – *Нічого не скажу зараз. Бо нічого ще до пуття не знаю. А чужим розумом жити не хочу. Розберуся трохи в цьому сам, тоді й поговоримо* (А. Головка) суб'єкт відзначає недостатній рівень своїх знань і характеризується здатністю визнавати це.

Метафоричне висловлювання з дебітивною модальністю може позначати здатність суб'єкта запам'ятовувати інформацію: [Конон]: *Нам треба до того прислухатись та брати на розум. То люде вчені, котрі про все, що коїться про меж людми, довідуються і записують у книги* (М. Кропивницький), якому відповідає модель: А треба прислухатися та запам'ятовувати Р.

Метафоричний смисл надії сконцентрований у реченнях: 1) *Вона прислухалася до останніх звуків затихаючої в селі весільної музики, з якими гинули її останні надії, останні сподівання...* (М. Коцюбинський), суб'єкт якого, втрачаючи надію, переходить до безнадії; 2) *Арсен слав телеграми на ім'я Тасі щодня. Хоч відповіді не було, він жив надією* (Л. Дмитерко), суб'єкт якого надіється.

У метафоричному сполученні *Я і сам додумався, і з стариками порадився, так нікому така думка не спала на розум* (Г. Квітка-Основ'яненко) виражається припущення суб'єкта.

Оцінка об'єкта висловлювання *Нічого, крім презирства, в неї до цих паненят нема, всі вони заячі душі* (Я. Качура) носить негативну конотацію, на відміну від – *Щоби всі знали, що і серед пропащих створінь існують великі душі... зустрічаються гарячі серця, готові віддати увесь свій огонь за щастя ближнього* (Г. Хоткевич), де через антиномію суб'єкт характеризує об'єкт як позитивний. Негативну та позитивну оцінку суб'єкта виражають: *Тітки пороззявляли роти. Вони полякались. В них розум був такий темний, як і в сільських бабів* (І. Нечуй-Левицький), – *Гордий, пишний і розумом високий гетьман!* – *подумав Петро* (П. Куліш).

Модель А позитивно ставиться до X відповідає реченню *Крім вищого начальства, маршруту полку ніхто не знав, але всі чомусь думали, що йдуть на Прагу. Може, тому, що серцем кожен був там, з повсталими чеськими патріотами* (О. Гончар). Метафоричний смисл негативного ставлення суб'єкта до об'єкта передають висловлювання [Юда]: *Досада уперше ворухнулась в мене в серці супроти нього – я її стлумив* (Леся Українка), – *Так, але за що він мені наплював у душу?* – *пригадав він розмову з Кузем* (Г. Тютюнник).

Процес мислення метафорично відображають: *Дівчина з його думки не йшла* (Марко Вовчок), *Стояв-стояв пан Уласович довгенько і розуму не приложить, що йому теперечки на світі й робити!* (Г. Квітка-Основ'яненко), – *Чоловік на те й родився, щоб весь вік, скільки живе, розуму вчитися* (Г. Тютюнник).

Метафори виражають прийняття рішення як вид ментальної діяльності суб'єкта: *Став [солдат], озирнувся, щось спало на думку, і зник за горою* (О. Довженко). Метафора – вид тропа, що побудований за принципом подібності і служить одним із засобів посилення образності й виразності мови. Всяка метафора є переносно вжитим словом, що служить засобом образної художньої характеристики. Саме тому метафора широко використовується майстрами слова в процесі образного відтворення дійсності, її художнього, поетичного освоєння [11, 40]. Висловлювання *От і почав горобчик до розуму доходити – годі сваритися* (Леся Українка), *Однак Мартин почина ніби до розуму доходити, хтось то вже його навча проти мене!..* (М. Кропивницький) характеризуються однаковою метафорою, але передають різні пропозиції: у першому спостерігається прийняття рішення суб'єктом, а у другому – розуміння суб'єкта. Отож, одні й ті ж метафори у різних контекстах передають різні пропозиції. Образність метафори полягає в актуалізації цілих комплексів основних та суміжних понять, що пов'язуються з двома порівнюваними явищами, і як результат – різні асоціативні плани зливаються в одне ціле, творячи таким чином вирази і яскраві образи.

У висловлюванні *Хлопчика опекун [опікун] віддав у бурсу розуму добувати* (Панас Мирний) фізична дія суб'єкта каузує ментальну діяльність спрямовану на отримання знань, що відповідає

моделі А віддав Х у бурсу, щоб Х вчився, тобто мета навчання – розвиток інтелектуальних здібностей, умінь та навичок. Речення *Чогось їй було сумно, чогось було журно. Наче віщувало серце якесь лихо несподіване* (М. Коцюбинський) передає емоційний інтелект суб'єкта, тобто “навик розуміння своїх відчуттів та емоцій” [7, 101].

Ментальний стан суб'єкта як результат оцінки об'єкта характеризує висловлювання *Вони [привітання] такі щирі й хороші, що мене аж коло серця залоскотало, коли вичитав їх* (М. Коцюбинський), в якому об'єкт казував ментальний стан суб'єкта: А стало приємно від Х. Хвилювання як негативний стан суб'єкта передає речення *Половчиха, вирядивши в море чоловіка, виглядала його шаланду.., її серце ладне було вискочити з грудей* (Ю. Яновський).

Отже, метафори можуть співпадати з пропозиціями, але не всі пропозиції однаково передають метафоричні смисли, що залежить від їх уживання у контексті. Іменні, предикативні та пропозиційні метафори ментальної діяльності відображають характеристику суб'єкта, об'єкта або вказують на мету діяльності цього типу, позначають віру, розуміння, судження, уяву, пам'ять, надію, припущення, оцінку, ментальне ставлення, процес мислення, ментальний стан, інтелектуальну діяльність, рішення суб'єкта як результат каузації. Метафора як форма комунікації, виступаючи засобом творення нових значень, які є унікальними і мають експліцитні та імпліцитні смисли, створює образи й судження. Вона як дискурсивна категорія допомагає адресанту передати, а адресату зрозуміти не тільки універсальні, але і національні аспекти мислення. Метафора сприймається як спосіб пізнання реальності, основою якого є мисленнєві процеси людини, структурує й поповнює знання про світ у мовній формі і бере участь у творенні національної картини світу.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. Арутюнова Н.Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н.Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1978. – Т. 37. № 4. – С. 333-343.
3. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи: Природа вторичной номинации / В.Н. Вовк. – К.: Наукова думка, 1986. – 142 с.
4. Зализняк Анна А. Метафора движения в концептуализации интеллектуальной деятельности / Анна А. Зализняк // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна: Международный университет природы, общества и человека “Дубна”, 1999. – С. 312-320.
5. Іванюк Б.П. Метафора і літературний твір: структурно-типологічний, історико-типологічний та прагматичний аспекти дослідження (на матеріалі російської літератури): автореф. дис. д-ра філол. Наук : спец. 10.01.02 “”; спец. 10.01.06 “” / Б.П. Іванюк. – К., 1999. – 32 с.
6. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія: Навч. посіб. / В.І. Кононенко. – К.: Вища шк., 2008. – 327 с.
7. Непорожній Ю.О., Рогова І.В. Розвиток емоційного інтелекту як здатності бути лідером / Ю.О. Непорожній, І.В. Рогова // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 12/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – С. 97-105.
8. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 68-81.
9. Сенічева О.А. Дослідження метафори в аспекті когнітивного аналізу (на матеріалі поезій Анни Ахматової) / О.А. Сенічева // Східнослов'янська філологія: Зб. праць. – Вип. 9: Мовознавство Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2006. – С. 176-185.
10. Співак О.Е. Метафора і міф в концептуальному дискурсі [Електронний ресурс] / О.Е. Співак // Філософські дослідження. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Випуск № 9. – Луганськ, 2008. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Phd/2008_9/spivak.pdf
11. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія // За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 440 с.
12. Українська мова: Енциклопедія // Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ, вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
13. Цісар Н. Ономазіологічні аспекти вивчення метафори (на матеріалі медичної термінології) // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми української термінології, 2008. – № 620. – С. 224-227.
14. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. / Д.І. Чижевський. – К.: Вид-во “Орія” при УКСП “Кобза”, 1992. – 230 с.

15. *Figurative Language and Thought*. Albert N. Katz, Cristina Cacciari, Rymond W. Gibbs, JR. Mark Turner. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1998. – 195 pp.
16. *Introducing Metaphor* by Murray Knowles and Rosamund Moon. – London: Routledge, 2006. pp. x + 180.
17. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor* // *Metaphor and Thought* /ed. by Ortony A. 2nd ed – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.
18. Marjanovic-Shane A. *Metaphor – a Propositional Comment and an Invitation to Intimacy* // *The IInd Conference for socio-cultural research*. – Geneva, 1996. – P. 4-39.
19. *Metaphor: Implications and Applications*. Jeffery Scott Mio and Albert N. Katz. (Eds.), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1996. – 269 pp.

Анотація. У статті досліджується семантика метафор ментальної діяльності у структурі висловлювань. Метафори як знаряддя мислення виражають пропозиції, які нерозривно пов'язані з реальністю. Такий підхід дає можливість дослідити механізм утворення нових значень. Ментальні метафори розглядаються як вмістилище основних понять, традиційних для народної психології, ментального світу українців.

Ключові слова: метафора, ментальна діяльність, пропозиція, адресат, адресант.

Summery. In the article semantics of mental activity metaphors in the structure of utterances is investigated. Metaphors as means of thinking express propositions related to reality. This approach enables to research the mechanism of new meaning formation. Mental metaphors are observed as a receptacle of basic concepts, traditional for folk psychology, mental world of Ukrainians.

Key words: metaphor, mental activity, proposition, addressee, addresser.

УДК 821.161.2-31+821.112.2-31]19".091

Мазурик І.І.

СИЛА СЛОВА ПРОТИ СИЛИ ВІЙНИ: НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ О. ГОНЧАРА ТА Г. БЬОЛЛЯ

З давніх-давен існують теорії, які виправдовують війни й доводять їхню користь. Грецький філософ Платон говорив, що війна є звичайним станом народів, а Арістотель вважав війну природним способом набуття власності. Гоббс, Лейбніц, Гегель, Ніцше доводили користь війни, яка зберігає моральний стан народів і зміцнює їх.

Війни еволюціонували від фізичних, економічних до психологічних. Другу світову війну можна охарактеризувати як економічну, адже її основною метою було тотальне економічне панування “білокурої бестії”.

Як виявиться згодом, що абсолютно логічно, ця війна стала апогеем першої світової війни і зруйнувала ті залишки традиційного гуманізму, яким так пишалась Європа.

Багато дослідників присвятили свої студії антимілітаризму в художній літературі, зокрема М. Анастасьєв М. Гуменний, Д. Затонський, А. Адамович, Б. Сучков, В. Фащенко, І. Семенчук, В. Коваль, М. Кудрявцев, І. Захарчук.

Знаковим є те, що тема війни стала провідною в літературі ще з Античності, а саме з поеми “Іліада”. Такий лейтмотив давав змогу відтворити піковий стан психології людини, яка переживала не тільки насилля, а й здатність його подолати, виростала на вищій духовний рівень. Війна – це найбільша небезпека наступних поколінь. Цією тезою керувалися О. Гончар та Г. Бьолль, коли в своїх військових записках відкривали світ людини на війні.

Генріх Бьолль та Олесь Гончар – діти однієї епохи. Вони не бачили першу світову війну, вони зростали серед її руїн, готувались до нового кровопролиття, але ніхто не знав, що воно прийде так швидко, що породжене попередньою війною “втрачене покоління” знову ринеться у світ насилля.

Саме проти насилля виступатимуть голоси ворогуючих країн: чи воно буде у формі фашизму, чи зрадянства, чи людської жорстокості, але це насилля війни буде засуджуватись ще багато років і ретроспекціями звучатиме в романах.

Компаративний аналіз антимілітаристичних романів Г. Бьолля та О. Гончара досі не досліджувався, а був представлений частковим вирішенням проблеми співставлення художньої думки про антимілітаризм представників ворогуючих країн переважно на прикладі малої прози.